

The Social Cohesion in the Thoughts of Confucius and Peter Berger

Gorban Elmi¹ | Ali Babaei mansurkandi²

1. Corresponding Author, Professor, Department of Religion and Comparative Mysticism, Faculty of Theology and Islamic Teaching, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: gelmi@ut.ac.ir
2. Master's degree, Department of Religion and Comparative Mysticism, Faculty of Theology and Islamic Teaching, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: mrbabaei1379@gmail.com

---

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 7 October 2025

Received in revised form: 11
November 2025

Accepted: 6 December 2025

Published online: 25 March 2025

Keywords:

Confucius,
Peter Berger,
cohesion,
society,
religion

ABSTRACT

Introduction

Social life has always been one of the fundamental aspects of human life. Since birth, humans have lived in small and large communities and have been able to ensure their survival through interaction with others. For a long time, thinkers and philosophers have studied the importance of society and social interactions. Without interaction and cooperation with others, humans are not only unable to survive, but their path to growth and prosperity will also be disrupted. Humans depend on society to meet their basic needs, such as food, shelter, and security, but beyond that, society is also a platform for the realization of individual identity, intellectual progress, and the flourishing of human talents. Humans need society and its institutions not only because social life is easier, but also because they cannot survive without society. In fact, society is not only a place to satisfy material needs, but also a platform for the realization of values, beliefs, norms and the formation of social personality of individuals. Through social relationships, humans not only satisfy their basic needs such as security, love and identity, but also lay the foundations of culture, civilization and human progress. These social interactions lead to the formation of a network of interdependencies that ensure the survival of society. At the same time, these relationships help create a sense of belonging and solidarity between individuals and strengthen social cohesion. However, it should not be assumed that all societies have the same level of social cohesion. Some societies face serious problems due to the lack of law and order, which has a destructive effect on their members; differences and conflicts between individuals and groups increase, leading to social unrest, violence and a decrease in social solidarity. In contrast, societies that have a high level of cohesion and solidarity can grow in a more sustainable and balanced way and provide general well-being for their members.

Cite this article: Elmi, G., & Babaei mansurkandi, A. (2025). The Social Cohesion in the Thoughts of Confucius and Peter Berger . *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 10 (1), 55-85.

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.52201.1294>

© The Author(s). Elmi, Gorban., & Babaei mansurkandi, Ali. Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.52201.1294>

Social and political thinkers have tried to propose ways to strengthen social cohesion in different societies by presenting various theories. In the meantime, two prominent thinkers, Confucius and Peter Berger, have studied the components of social cohesion by presenting their unique perspectives. A comparative analysis of these two perspectives, taking into account the cultural and historical differences between Eastern and Western societies, can contribute to a deeper understanding of the concept of social cohesion and provide effective solutions to strengthen this important principle in different societies. The main goal of this research is to analyze and compare the perspectives of Confucius and Berger on social unity and cohesion.

Research methodology

This research has been conducted with a qualitative approach and a descriptive-analytical method. The data have been collected through library study and review of the main works of Confucius and Berger and related scientific sources. In this research, by using the qualitative content analysis method, concepts related to social cohesion in the thoughts of these two thinkers have been extracted and compared. Also, in the continuation of the theoretical analysis, an attempt has been made to critically examine the strengths and shortcomings of each perspective in order to present a comprehensive picture of the capacities and limitations of each theory.

Discussion

Examining the factors that enhance social cohesion can provide a basis for designing appropriate social and cultural policies to promote social solidarity. The theories of these two thinkers provide solutions for improving the social situation and provide a basis for creating more harmonious, stable, and cohesive societies. Confucius, the great Chinese philosopher, has provided solutions for creating social cohesion by emphasizing moral principles, virtue, and the role of the family as the central core of society. He believes that social order and harmony are possible through observing moral principles and respecting social hierarchy. Confucian teachings emphasize concepts such as mutual duties of individuals in society, respect for cultural traditions and values, and the role of education in strengthening moral foundations. In his view, the family is the first and most important social institution in which an individual's personality is formed, and if family relationships are built on mutual respect and love, a coherent and harmonious society will emerge. In Confucius's view, society achieves unity and cohesion when individuals play their roles correctly and behave within the framework of social norms. In contrast, Berger, a contemporary sociologist, has analyzed the factors affecting the formation of social cohesion in Western societies, relying on the theory of the "social construction of reality" and examining the role of religion and social institutions. Berger believes that social institutions and shared values play a vital role in maintaining and strengthening social cohesion, and religion, as one of the most important institutions, can be an effective source for creating social solidarity. He believes that social meaning and order are not natural and predetermined, but rather the product of social actions and collective meaning-making processes. Therefore, any weakness in social institutions or the decline of shared values can threaten social cohesion and pave the way for social crises.

Conclusion

A careful comparative study of the thoughts of Confucius and Peter Berger shows that, despite fundamental temporal, spatial, and cultural differences, these two thinkers have significant points in common in understanding and analyzing social cohesion. Although Confucius thought within the framework of the philosophical and cultural tradition of East Asia and Berger in the context of modern developments and Western sociology, both emphasized the key role of social structures and institutions, especially moral and religious institutions, in creating and maintaining social cohesion. This theoretical convergence indicates the fundamental importance of shared institutions and values in the bonding and solidarity of human societies. However, the methodological and approach differences between these two thinkers are worth considering. Confucius, focusing on individual moral virtues and intrapersonal interactions, considers social cohesion to be an internal and morally oriented process that is realized through the institutionalization of moral values and individual education in the form of social relations. In contrast, Berger sees social cohesion as largely the product

of external structures and institutions, especially religion, which give meaning and legitimacy to the social order and make it sustainable. In fact, the important difference between these two thinkers is in the way they confront the issue of society; Confucius looks at society with a philosophical and ethical approach, while Berger analyzes social structures and their meaning with a sociological and interpretive perspective. This distinction in approaches emphasizes the need for precision and attention to different cultural and social contexts in understanding and applying social theories. Combining and integrating these two perspectives can provide a comprehensive and multidimensional theoretical and practical framework for confronting complex contemporary social challenges. Combining Confucian ethical approaches with Berger's institutional and sociological analyses will pave the way for designing effective and sustainable solutions. This theoretical integration allows for strategies based on ethical values and at the same time compatible with structural changes to strengthen social capital, collective bonds, and institutionalize social cohesion. Ultimately, the simultaneous use of Confucian and Berger teachings can play a decisive role in building more cohesive, harmonious, and sustainable societies.

انسجام اجتماعی در اندیشه کنفوسیوس و پیتر برگر

قربان علمی^۱ | علی بابائی منصور کندی^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد، گروه ادیان و عرفان تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: gelmi@ut.ac.ir
 ۲. کارشناسی ارشد، گروه ادیان و عرفان تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mrbabaci1379@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۱۵</p> <p>تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۸/۲۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۱۵</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۱/۵</p> <p>واژه‌های کلیدی: کنفوسیوس، پیتر برگر، انسجام، جامعه، دین.</p>	<p>این پژوهش به بررسی و تحلیل مفهوم وحدت و انسجام اجتماعی در اندیشه کنفوسیوس و پیتر برگر می‌پردازد. هدف اصلی تحقیق، شناخت و مقایسه دیدگاه‌های این دو اندیشمند درباره چگونگی ایجاد و حفظ انسجام اجتماعی در جوامع مختلف است. کنفوسیوس، فیلسوف برجسته چینی، با تأکید بر اصول اخلاقی و فرهنگی، نقش خانواده، آداب و رسوم، و احترام به بزرگان را از عناصر کلیدی در تقویت وحدت اجتماعی می‌داند. او معتقد است که هماهنگی درونی افراد با ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی، عاملی مؤثر در افزایش همبستگی اجتماعی و شکل‌گیری جامعه‌ای منسجم است. در مقابل، پیتر برگر، جامعه‌شناس معاصر، با رویکرد جامعه‌شناختی و مذهبی، به نقش نهادهای اجتماعی و دینی در انسجام اجتماعی می‌پردازد. از دیدگاه او، این نهادها از طریق ارائه ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، در تقویت وحدت اجتماعی نقش بسزایی ایفا می‌کنند. برگر بر این باور است که انسجام اجتماعی نه تنها از طریق توافق‌های فرهنگی، بلکه از طریق سازوکارهای اجتماعی و نهادی نیز تحقق می‌یابد. این پژوهش با بررسی دیدگاه‌های کنفوسیوس و برگر، نقاط اشتراک و تفاوت در اندیشه‌های آنان را تبیین می‌کند. ابتدا مبانی نظری این دو متفکر مورد بررسی قرار گرفته و سپس دیدگاه‌هایشان در زمینه انسجام اجتماعی مقایسه می‌شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم تفاوت‌های فرهنگی و تاریخی میان کنفوسیوس و برگر، هر دو بر اهمیت اصول مشترک انسانی و نقش نهادهای اجتماعی در ایجاد و حفظ انسجام اجتماعی تأکید دارند. این امر بیانگر آن است که دستیابی به همبستگی اجتماعی، مفهومی فراتر از محدودیت‌های زمان و مکان است. در نهایت، پژوهش حاضر نتیجه می‌گیرد که تلفیق دیدگاه‌های کنفوسیوس و برگر می‌تواند راهکارهای جدیدی برای مواجهه با چالش‌های اجتماعی معاصر ارائه دهد و به تقویت وحدت و انسجام در جوامع مختلف منجر شود.</p>

استناد: علمی، قربان، و بابائی منصور کندی، علی (۱۴۰۵). انسجام اجتماعی در اندیشه کنفوسیوس و پیتر برگر. *مطالعات ادیان و عرفان تطبیقی*، ۱۰ (۱)، ۵۵-۸۵.
 DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.52201.1294>

مقدمه

حیات اجتماعی همواره یکی از وجوه اساسی و بنیادین زندگی بشر بوده است. طباطبایی تصریح می‌کند که اصل اجتماعی بودن نوع انسان، بدیهی و بی‌نیاز از استدلال است؛ چراکه هر فرد انسانی به مقتضای سرشت خود، اجتماعی آفریده شده است (طباطبایی، ۱۳۹۴، ص. ۵). انسان از بدو تولد، در جوامع کوچک و بزرگ زیسته و از طریق تعامل با دیگران، توانسته است بقای خود را تضمین کند. از دیرباز، اندیشمندان و فلاسفه به بررسی اهمیت جامعه و تعاملات اجتماعی پرداخته‌اند. همان‌گونه که گفته شده است: ((از آنجا که خداوند تنهایی را برای انسان مفید نمی‌دانست، او را به گونه‌ای آفرید که به حکم ضرورت و برای آسایش و راحتی خود، با میل و رغبت به هم‌نوعان خویش در جامعه بپیوندد)) (لاک، ۱۳۸۷، ص. ۱۳۵).

این تأکید بر ضرورت زندگی اجتماعی نشان‌دهنده آن است که انسان بدون تعامل و همکاری با دیگران نه تنها قادر به بقا نیست، بلکه مسیر رشد و شکوفایی او نیز مختل خواهد شد. انسان برای تأمین نیازهای اولیه خود، همچون غذا، سرپناه و امنیت، به جامعه وابسته است، اما فراتر از آن، جامعه بستری برای تحقق هویت فردی، پیشرفت فکری و شکوفایی استعدادهای بشری نیز به شمار می‌رود. همان‌گونه که برگر به درستی بیان می‌کند: ((انسان موجودی اجتماعی است)) (برگر، ۱۳۹۷، ص. ۳۸). یعنی انسان نه تنها به دلیل راحت‌تر بودن زندگی اجتماعی، بلکه به این دلیل که بدون جامعه نمی‌تواند دوام بیاورد، به جامعه و نهادهای آن نیازمند است (صدیق، ۱۳۸۹، ص. ۳). در حقیقت، جامعه تنها مکانی برای برآوردن نیازهای مادی نیست، بلکه بستری برای تحقق ارزش‌ها، باورها، هنجارها و شکل‌گیری شخصیت اجتماعی افراد نیز محسوب می‌شود. انسان‌ها از طریق روابط اجتماعی، نه تنها نیازهای اساسی خود مانند امنیت، محبت و هویت را تأمین می‌کنند، بلکه پایه‌های فرهنگ، تمدن و پیشرفت بشری را نیز بنا می‌نهند. این تعاملات اجتماعی موجب شکل‌گیری شبکه‌ای از وابستگی‌های متقابل می‌شود که بقای جامعه را تضمین می‌کند. در عین حال، این روابط به ایجاد حس تعلق و همبستگی میان افراد کمک کرده و انسجام اجتماعی را تقویت می‌کند. با این حال، نباید تصور کرد که تمامی جوامع به یک میزان از انسجام اجتماعی برخوردارند. برخی جوامع به دلیل نبود نظم و قانون، با مشکلات جدی مواجه‌اند که این امر تأثیرات مخربی بر اعضای آن‌ها می‌گذارد؛ اختلافات و تعارضات میان افراد و گروه‌ها افزایش یافته و منجر به ناآرامی‌های

اجتماعی، خشونت و کاهش همبستگی اجتماعی می‌شود. در مقابل، جوامعی که از سطح بالایی از انسجام و همبستگی برخوردارند، می‌توانند به شکلی پایدارتر و متعادل‌تر رشد کرده و رفاه عمومی را برای اعضای خود فراهم آورند.

گیدنز^۱ در این رابطه می‌گوید: ((انسجام عنصری است که جامعه را سرپا نگه می‌دارد و آن را از سقوط به قعر آشوب حفظ می‌کند)) (گیدنز، ۱۳۸۶، ص ۱۵). این انسجام در جوامع مختلف به اشکال گوناگونی بروز می‌یابد؛ برخی جوامع با تکیه بر ارزش‌های سنتی و مذهبی به تقویت همبستگی اجتماعی می‌پردازند، در حالی که برخی دیگر بر پایه نهادهای مدرن و اصول حقوقی، ساختاری منسجم را ایجاد می‌کنند. بر همین اساس، متفکران اجتماعی و سیاسی تلاش کرده‌اند با ارائه نظریات گوناگون، راه‌هایی برای تقویت انسجام اجتماعی در جوامع مختلف پیشنهاد دهند.

در این میان، دو اندیشمند برجسته، کنفوسیوس^۲ و پیتر برگر^۳، با ارائه دیدگاه‌های منحصربه‌فرد خود به بررسی مؤلفه‌های انسجام اجتماعی پرداخته‌اند. کنفوسیوس، فیلسوف بزرگ چینی، با تأکید بر اصول اخلاقی، فضیلت و نقش خانواده به عنوان هسته مرکزی جامعه، راهکارهایی برای ایجاد انسجام اجتماعی ارائه داده است. او بر این باور است که نظم و هماهنگی اجتماعی از طریق رعایت اصول اخلاقی و احترام به سلسله‌مراتب اجتماعی امکان‌پذیر است.

آموزه‌های کنفوسیوس بر مفاهیمی همچون وظایف متقابل افراد در جامعه، احترام به سنت‌ها و ارزش‌های فرهنگی، و نقش آموزش در تقویت بنیان‌های اخلاقی تأکید دارند. از نظر او، خانواده نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی است که شخصیت فرد در آن شکل می‌گیرد، و اگر روابط خانوادگی بر اساس احترام و محبت متقابل بنا شود، جامعه‌ای منسجم و هماهنگ به وجود خواهد آمد. از نگاه کنفوسیوس، جامعه زمانی به وحدت و انسجام می‌رسد که افراد نقش‌های خود را به درستی ایفا کرده و در چارچوب هنجارهای اجتماعی رفتار کنند.

در مقابل، برگر، جامعه‌شناس معاصر، با تکیه بر نظریه ((ساخت اجتماعی واقعیت)) و بررسی نقش دین و نهادهای اجتماعی، عوامل مؤثر بر شکل‌گیری انسجام اجتماعی در جوامع غربی را تحلیل

^۱ . Anthony Giddenz

^۲ . Confucius

^۳ . Peter Berger

کرده است. برگر بر این باور است که نهادهای اجتماعی و ارزش‌های مشترک نقشی حیاتی در حفظ و تقویت انسجام اجتماعی دارند و دین به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادها می‌تواند منبعی مؤثر برای ایجاد همبستگی اجتماعی باشد (برگر، ۱۳۹۷، ص. ۶۰).

او معتقد است که معنا و نظم اجتماعی نه امری طبیعی و از پیش تعیین شده، بلکه محصول کنش‌های اجتماعی و فرآیندهای معناسازی جمعی است (برگر، ۱۴۰۱، ص. ۱۹). بنابراین، هرگونه ضعف در نهادهای اجتماعی یا زوال ارزش‌های مشترک، می‌تواند انسجام اجتماعی را تهدید کرده و زمینه‌ساز بروز بحران‌های اجتماعی شود.

تحلیل تطبیقی این دو دیدگاه، با در نظر گرفتن تفاوت‌های فرهنگی و تاریخی میان جوامع شرقی و غربی، می‌تواند به درک عمیق‌تری از مفهوم انسجام اجتماعی کمک کند و راهکارهای مؤثری برای تقویت این اصل مهم در جوامع مختلف ارائه دهد.

هدف اصلی این پژوهش، تحلیل و مقایسه دیدگاه‌های کنفوسیوس و برگر در زمینه وحدت و انسجام اجتماعی است.

در این راستا، تلاش خواهد شد با بررسی مبانی نظری این دو متفکر، شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه‌های آنان آشکار شده و کارکرد این نظریات بر جوامع امروزی مورد ارزیابی قرار گیرد. انتظار می‌رود که یافته‌های این تحقیق به درک عمیق‌تری از مفاهیم مذکور کمک کرده و موجب افزایش آگاهی نسبت به چگونگی شکل‌گیری و اهمیت این دو مفهوم در جوامع مختلف شود. همچنین، پژوهش حاضر با بررسی عوامل تقویت‌کننده انسجام اجتماعی، می‌تواند زمینه‌ای برای طراحی سیاست‌های اجتماعی و فرهنگی مناسب جهت ارتقای همبستگی اجتماعی فراهم آورد. در نهایت، این پژوهش سعی دارد با بهره‌گیری از نظریات این دو اندیشمند، راهکارهایی برای بهبود وضعیت اجتماعی ارائه داده و زمینه‌ای برای ایجاد جوامعی هماهنگ‌تر، پایدارتر و منسجم‌تر فراهم آورد.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است. داده‌ها از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی آثار اصلی کنفوسیوس و برگر و منابع علمی مرتبط گردآوری شده‌اند. در این

تحقیق، با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی، مفاهیم مرتبط با انسجام اجتماعی در اندیشه‌های این دو متفکر استخراج و مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. همچنین، در ادامه‌ی تحلیل نظری، تلاش شده است تا نقاط قوت و کاستی‌های هر دیدگاه با نگاهی انتقادی مورد بررسی قرار گیرد تا تصویری جامع از ظرفیت‌ها و محدودیت‌های هر نظریه ارائه شود.

پیشینه پژوهش

مطالعه درباره‌ی انسجام اجتماعی، چه در حوزه‌ی جامعه‌شناسی کلاسیک و چه در زمینه‌ی فلسفه‌ی اخلاق و دین، همواره از جایگاهی مهم برخوردار بوده است. در سال‌های اخیر نیز تلاش‌هایی جهت تحلیل این مفهوم در اندیشه‌های فلاسفه شرقی و جامعه‌شناسان غربی صورت گرفته است. با این حال، بررسی تطبیقی دیدگاه‌های کنفوسیوس و پیتر برگر در زمینه‌ی انسجام اجتماعی، موضوعی نسبتاً جدید محسوب می‌شود که نیازمند کاوش دقیق و تحلیلی است. در حوزه‌ی اندیشه‌های کنفوسیوس، آثار متعددی به بررسی جایگاه مفاهیم اخلاقی، خانوادگی و دینی پرداخته‌اند. کتاب *(منتخبات کنفوسیوس)* ترجمه‌ی گیتی وزیری (۱۴۰۲) از مهم‌ترین منابع اولیه در شناخت اندیشه‌های بنیادین کنفوسیوس است. همچنین اثر *(کنفوسیوس و طریقه چینی)* تألیف اچ. جی. کریل (۱۳۹۶) تحلیلی تاریخی و فلسفی از جایگاه کنفوسیوس در ساختار اجتماعی چین ارائه می‌دهد. در همین راستا، کتاب‌هایی مانند *(تاریخ فلسفه چین)* نوشته‌ی فانگ یولان (۱۳۹۰) و مقاله‌هایی چون *(مفهوم سعادت در اندیشه کنفوسیوس)* اثر علمی و دستوری (۱۴۰۳) نیز با رویکردی فلسفی به مفاهیمی چون نظم، فضیلت و انسجام پرداخته‌اند. در سوی دیگر، اندیشه‌های پیتر برگر درباره‌ی جامعه، دین و واقعیت اجتماعی، محور اصلی مطالعات متعدد در جامعه‌شناسی دین بوده‌اند. از جمله آثار برجسته‌ی وی می‌توان به *(ساخت اجتماعی واقعیت)* برگر و لاکمن، (۱۳۸۷)، *(دعوت به جامعه‌شناسی)* (۱۳۹۳) و *(سایبان مقدس)* (۱۳۹۷) اشاره کرد که نقش دین در تفسیر واقعیت اجتماعی و تقویت انسجام اجتماعی را تحلیل کرده‌اند. کتاب *(دین در آگاهی مدرن)* (۱۴۰۱) نیز با نگاهی به تحولات معاصر، به چالش‌های دین در حفظ کارکرد اجتماعی‌اش پرداخته است. مطالعات داخلی نظیر مقاله‌ی *(پیتر برگر و جامعه‌شناسی دین)* نوشته‌ی کرمی‌پور (۱۳۸۸) و آثار نظریه‌پردازان کلاسیکی چون گیدنز (۱۳۸۶) و همیلتون (۱۳۸۹) نیز در تبیین بسترهای نظری تحلیل دین و انسجام اجتماعی بسیار سودمند بوده‌اند. از سوی دیگر، تحلیل مفاهیم

دینی و اجتماعی از دیدگاه متفکرانی چون علامه طباطبایی در مقاله‌ی علمی و فتحی، (۱۴۰۳) به فهم بهتر پیوند دین، اخلاق و ساخت اجتماعی کمک می‌کند. علاوه بر این، برخی منابع بین‌رشته‌ای همچون ((آسیب‌شناسی اجتماعی)) صدیق، (۱۳۸۹) و حتی منابع فلسفی مانند ((دوازده نظریه در باب طبیعت بشر)) استیونس و همکاران، (۱۳۹۴) نیز در تبیین زمینه‌های مفهومی انسجام اجتماعی و نحوه‌ی شکل‌گیری آن در بسترهای فرهنگی و دینی موثر بوده‌اند. با وجود غنای نسبی منابع موجود در هر دو حوزه‌ی مورد بررسی، تاکنون پژوهشی که به‌طور مستقیم و تطبیقی به تحلیل دیدگاه‌های کنفوسیوس و پیتر برگر در زمینه‌ی انسجام اجتماعی پرداخته باشد، صورت نگرفته یا بسیار محدود بوده است. مقاله‌ی حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، می‌کوشد این خلأ پژوهشی را پر کرده و با تکیه بر آثار اصلی و تحلیل‌های نظری، تصویری جامع از پیوند میان دین، اخلاق و انسجام اجتماعی در اندیشه‌ی این دو متفکر ارائه دهد.

مفهوم انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی به معنای پیوستگی، یکپارچگی و همبستگی اعضای جامعه در پرتو اشتراک در ارزش‌ها، هنجارها و همکاری متقابل تعریف می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۹، ص ۱۵). در همین زمینه، امیل دورکیم^۴ معتقد است که انسجام اجتماعی زمانی تحقق می‌یابد که افراد در گروه‌های اجتماعی ادغام شوند و رفتار آنان تحت هدایت ارزش‌ها، هنجارها و آداب و رسوم مشترک تنظیم گردد (همان، ص ۱۵). از منظر گروهی از جامعه‌شناسان، جامعه نظامی پیچیده است که اجزای گوناگون آن در تعامل و هماهنگی با یکدیگر، به منظور ایجاد ثبات و حفظ انسجام اجتماعی عمل می‌کنند (Parsons, 1951, pp.26-27).

در نگاه برخی از متفکران کلاسیک، جامعه همانند یک پیکره زنده در نظر گرفته می‌شود؛ پیکره‌ای که هر یک از بخش‌ها و نهادهای آن، همچون اندام‌های بدن انسان، نقش ویژه‌ای بر عهده دارند و به‌صورت هماهنگ برای حفظ تعادل و تداوم کل نظام اجتماعی عمل می‌کنند. در این برداشت، جامعه تنها مجموعه‌ای از افراد یا ساختارها نیست، بلکه کلیتی منسجم است که بقای آن وابسته به

^۴ . Émile Durkheim

همکاری، همبستگی و عملکرد درست اجزای گوناگون آن است. بر پایه‌ی این دیدگاه، اتحاد و انسجام اجتماعی به منزله‌ی یکی از ارکان اساسی اقتدار جامعه مطرح می‌شود، به گونه‌ای که مردم، در سایه‌ی این انسجام، بیشترین ظرفیت را برای تحقق پیشرفت و سعادت جمعی فراهم می‌آورند (علمی، فتحی، ۱۴۰۳، ص ۱۵۷).

کنفوسیوس^۵ و انسجام اجتماعی

اندیشه‌های کنفوسیوس، به‌عنوان بنیان‌گذار آیین کنفوسیوسی، تأثیری عمیق و ماندگار بر فرهنگ، شیوه زیست، و نظام‌های فکری جوامع شرق آسیا همچون چین، کره و ژاپن بر جای نهاده است. او نه تنها برجسته‌ترین آموزگار، فیلسوف و نظریه‌پرداز سیاسی تاریخ چین به‌شمار می‌آید، بلکه انتقال‌دهنده‌ی میراث فرهنگی این سرزمین و پایه‌گذار یکی از تأثیرگذارترین نظام‌های اخلاقی و اجتماعی در تاریخ شرق آسیاست. کنفوسیوس با ارائه مجموعه‌ای از آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی، در پی ایجاد و تقویت جامعه‌ای منسجم و متحد بود. این آموزه‌ها، که ریشه در فلسفه اخلاقی و نظم اجتماعی او دارند، نه تنها روابط میان افراد را سامان می‌دهند، بلکه به‌عنوان الگویی برای ساختارهای سیاسی و اجتماعی نیز عمل می‌کنند. در ادامه، به بررسی و تحلیل این اصول پرداخته می‌شود تا ابعاد مختلف نقش آن‌ها در تحقق وحدت و همبستگی اجتماعی روشن گردد.

(۱) خانواده

در منظومه فکری کنفوسیوس، نهاد خانواده نخستین و بنیادی‌ترین بستر اجتماعی است که فرد در آن ارزش‌های اخلاقی و اصول مناسبات اجتماعی را فرا می‌گیرد. خانواده به‌عنوان واحدی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی عمل می‌کند؛ چراکه اعضای آن در حوزه زندگی مشترک، فعالیت و مشارکت دارند و این نهاد به‌عنوان محیطی طبیعی برای آموزش و پلی میان فرد و جامعه محسوب می‌شود (دورتی و هوبلر، ۱۳۹۸، ص ۱۵). رابطه زن و شوهر در این ساختار بر پایه احترام متقابل و ایفای

^۵ . کنفوسیوس (کونگ‌تسه) متولد ۵۵۱ پیش از میلاد در ایالت لو، چین بود. خانواده‌اش پیش‌تر عضوی از اشراف ایالت سونگ بودند، اما به‌دلیل مشکلات سیاسی به لو مهاجرت کردند. وی پس از گذراندن مشکلات مالی جوانی، وارد دستگاه حکومتی شد، اما به دلیل دسیسه‌های سیاسی مجبور به استعفا و تبعید گردید. کنفوسیوس در دوران تبعید به سفر در استان‌های مختلف پرداخت و در نهایت در سال ۴۷۹ پیش از میلاد درگذشت (یولان، ۱۳۹۰، ص ۵۱-۵۲).

وظایف خانوادگی تعریف شده است؛ زن مسئول حمایت از خانه و تربیت فرزندان است و شوهر متکفل تأمین معاش و حفاظت از خانواده (Feng, 2013, pp.75-78).

این تقسیم نقش‌ها در اندیشه کنفوسیوس، انسجام خانواده و به تبع آن، انسجام اجتماعی گسترده‌تر را حفظ می‌کند (Ebrey, 2003, pp. 55-57). کنفوسیوس بر این باور بود که هر عضو خانواده باید مطابق با نقش و وظیفه ویژه خود عمل کند تا نظام خانواده به‌درستی برقرار باشد (دورتی و هوبلر، ۱۳۹۸، ص ۱۵). ساختار خانواده در این نگرش بر پایه فضیلت ((احترام فرزندی))^۶ استوار است؛ فضیلتی که علاوه بر تحکیم روابط والدین و فرزندان، زمینه‌ساز وفاداری سیاسی و حفظ نظم در ساختار حکومتی نیز می‌شود (Confucius, 1998, 1:2). در این چارچوب، احترام و اطاعت پسر از پدر نه تنها وظیفه‌ای اخلاقی بلکه بنیانی برای انتقال ارزش‌های اخلاقی به نسل‌های آینده است (Yao, 2000, p. 130). همین فضیلت ((شیائو)) نقشی کلیدی در رشد و ثبات خانواده دارد (Confucius, 1998, 1:2). رابطه برادر و خواهر نیز بر اساس حمایت، همکاری و حفظ هماهنگی خانوادگی استوار است. در این نظام، برادر بزرگ‌تر وظیفه راهنمایی و حمایت را دارد و برادر کوچک‌تر باید از او احترام و پیروی کند (Yao, 2000, pp. 134_135). این ساختار سلسله‌مراتبی در خانواده به‌عنوان نمونه‌ای کوچک از نظام اجتماعی کلان دیده می‌شود که همه اعضا باید مسئولانه نقش خود را ایفا کنند (Parsons, 1951, p. 70). در مجموع، خانواده در اندیشه کنفوسیوس به‌عنوان نهاد کلیدی انتقال ارزش‌ها و اخلاق، و محور انسجام و ثبات اجتماعی به‌شمار می‌آید؛ جایی که روابط میان اعضا با رعایت وظایف متقابل و احترام متقابل شکل گرفته و نظم اجتماعی بر آن استوار می‌شود (ibid, 1951, pp. 68-72).

۲) آموزش

کنفوسیوس با مشاهده بحران‌ها و نابسامانی‌های حاکم بر جامعه خود که البته برای او بسیار درد آور بود، اعتقاد بر این داشت که جهان از مدار نظم خارج شده و برای اصلاح آن باید تدابیری اندیشید (Kaizuka, 2002, P.13). او دریافت که برای اجرای اصلاحات گسترده، ابزارها و قدرت‌های سیاسی و اجتماعی لازم را در اختیار ندارد. ((از آنجا که یکی از ویژگی‌های شخصییتی

⁶. Xiao

کنفوسیوس، تامل درباره پرسش‌های بنیادین بشری و کوشش برای پاسخگویی به آنهاست)) (علمی، دستوری، ۱۴۰۳، ص ۵۰)؛ رویکردی متفاوت اما عمیق را برگزید. او بر این باور بود که اصلاح مشکلات ساختاری جامعه از طریق آموزش و پرورش نسل‌های آینده امکان‌پذیر است.

بر همین اساس، با اشتیاق به تعلیم و تربیت شاگردان پرداخت و معتقد بود که انتقال دانش، اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی به نسل جدید می‌تواند به تدریج زمینه‌ساز تغییرات مثبت و بنیادین در جامعه شود (دورتی، هوبلر، ۱۳۹۸، ص ۳۹). البته، ((او در امر آموزش هدف عملی و وسیع داشت. گرچه هدف آموزش ایجاد دولتی نیک بود، این بدان معنا نبود که محصول نهایی آن فقط مدیری کارآمد و با کفایت باشد؛ بلکه به مراتب فراتر از این، او می‌بایست حتی المقدور از هر لحاظ نزدیک به انسان کامل بار بیاید و مسلماً نباید تنها در رشته ای خاص متخصص شود)) (کریل، ۱۳۹۶، ص ۱۰۶).

در این راستا، کنفوسیوس اقدام به تأسیس مدرسه‌ای کرد و گروهی از جوانان مستعد را گرد هم آورد. او با دقت و اهتمام، شاگردان خود را آموزش داد و آنان را با اصول اخلاقی و مهارت‌های مورد نیاز برای خدمت به جامعه آشنا ساخت. او در این زمینه اظهار می‌کند: ((فرستادن مردم آموزش ندیده به میدان جنگ، تلف کردن ایشان است)) (منتخبات، کتاب ۱۳، بخش ۳۰).

در دیدگاه کنفوسیوس، اصلاح جامعه و حفظ انسجام اجتماعی ارتباطی عمیق با آموزش و تربیت افراد دارد. او بر این باور بود که یک جامعه سالم و هماهنگ زمانی شکل می‌گیرد که اعضای آن از نظر اخلاقی و رفتاری به‌درستی پرورش یافته باشند. به اعتقاد او، تعلیم و تربیت نه تنها زمینه‌ساز رشد فردی است، بلکه مهم‌ترین ابزار برای ایجاد تغییرات مثبت در جامعه و تقویت وحدت و همبستگی اجتماعی محسوب می‌شود.

۳ لی^۷ (آداب و رسوم)

((لی)) در آیین کنفوسیوس به مجموعه‌ای از شعائر، مناسک، قواعد رفتاری و آداب‌دانی اطلاق می‌شود که به‌عنوان آرمانی بنیادین، نظم و انسجام نظام اجتماعی را تضمین می‌کند (Yao). (2003, pp.354–355) این اصول نه صرفاً تشریفات ظاهری، بلکه نظامی تربیتی هستند که هدف

⁷. Li

اصلی آن‌ها آموزش رفتار و کردار درست و شایسته در زندگی فردی و اجتماعی است. کنفوسیوس بر این باور بود که عمل به لی، انسان را از رفتارهای غریزی و کنترل‌نشده دور کرده و به سوی کنش‌های سنجیده، مسئولانه و اخلاقی هدایت می‌کند. به تعبیر کریل، ((لی وجه تمایز میان انسان متمدن و انسان وحشی تربیت‌نیافته‌ای بود که عنان احساساتش را رها می‌کرد)) (کریل، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۷). از این‌رو، لی به‌منزله چرخه‌ای از تعادل رفتاری عمل می‌کند که از هرگونه افراط و تفریط جلوگیری کرده و افراد را به سمت زیست مسالمت‌آمیز، هماهنگ و اخلاقی سوق می‌دهد (کریل، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۷). در واقع، شناخت و رعایت لی چیزی فراتر از ادب و نزاکت اجتماعی معمولی است؛ این اصل به‌مثابه راهنمایی درونی برای خودکنترلی و مهار منفعت‌طلبی شخصی عمل می‌کند و فرد را در مسیر رسیدن به کمال اخلاقی و رشد درونی قرار می‌دهد. از منظر کنفوسیوسی، لی نه‌تنها رفتار فردی را سامان می‌دهد، بلکه چارچوب کلی روابط اجتماعی، خانوادگی و حکومتی را نیز تعیین می‌کند. در سطح کلان، لی ابزار مهمی برای مدیریت و رهبری جامعه به شمار می‌رود. حکمرانانی که به لی آگاه‌اند، می‌توانند با شناخت ژرف از طبیعت انسان، آداب فرهنگی، و ویژگی‌های بومی، سیاست‌هایی هماهنگ با طبیعت، فرهنگ و عدالت اجتماعی اتخاذ کنند. پیروان کنفوسیوس در دوره‌های مختلف تاریخی، توجهی عمیق به آموزه‌های لی داشته‌اند و تا زمان سلسله هان غربی، متون متعددی در تبیین و آموزش آن نگاشته شد.

هرچند بسیاری از این آثار به دلایل گوناگون تاریخی از میان رفته‌اند، اما یکی از متون مهمی که باقی مانده و به‌عنوان منبعی ارزشمند برای درک فلسفه رفتاری کنفوسیوسی شناخته می‌شود، کتاب ((سی‌چی)) است؛ اثری جامع و نظام‌مند که گزیده‌ای از مهم‌ترین آموزه‌های مرتبط با لی را در خود جای داده است (Shihlien, 1932, p.97). این اثر نقش مهمی در تداوم و انتقال سنت کنفوسیوسی داشته و همچنان یکی از منابع اصلی برای فهم بنیادهای اخلاقی و اجتماعی آن محسوب می‌شود.

۴) اصلاح نامها

کنفوسیوس بر این باور بود که جامعه زمانی به درستی عمل می‌کند که هر فرد نقش خود را بشناسد و مطابق با آن عمل کند. این اندیشه که در تعالیم او به عنوان ((اصلاح عناوین)) شناخته می‌شود (دورتی، هوبلر، ۱۳۹۸، ص. ۴۲)، تأکید دارد که نام‌ها و عناوین باید با واقعیت‌ها و عملکردها

هماهنگ باشند؛ به عبارت دیگر، ((هر چیز باید مطابق با اسمی که به آن داده شده، عمل کند)) (یولان، ۱۳۹۰، ص. ۵۵). از این منظر، نقش‌های اجتماعی همچون فرمانروا، وزیر، پدر و فرزند نه تنها القاب و عناوین صرف نیستند، بلکه تعهداتی را به همراه دارند که فرد باید به تناسب آن‌ها رفتار کند (یولان، ۱۳۹۰، ص. ۵۶). این اصل بنیادین، نظم اجتماعی و اخلاقی را ترسیم می‌کند که در آن افراد با پذیرش مسئولیت‌های خود، به تحکیم انسجام اجتماعی کمک می‌کنند. در همین راستا، کنفوسیوس در پاسخ به امیر چینگ از ایالت ((چی)) که درباره حکومت از او پرسید، گفت: ((بگذارید حکمران، یک حکمران باشد، شهروند یک شهروند، پدر یک پدر و فرزند یک فرزند)) (منتخابات، فصل ۱۲، ص. ۱۱). این بیان نشان‌دهنده تأکید او بر لزوم ایفای صحیح نقش‌ها در جامعه است. همچنین، هنگامی که یکی از شاگردان از او پرسید که اگر به فرمانروایی برسد، نخستین اقدامش چه خواهد بود، پاسخ داد: ((نخستین اقدام مورد نیاز، اصلاح نام‌هاست)). (همان، فصل ۱۳، ص. ۳). با توجه به این دیدگاه، فلسفه کنفوسیوس نه تنها بر نظم اجتماعی، بلکه بر نوعی نظم معنوی و اخلاقی نیز تأکید دارد. در جامعه‌ای که هر فرد مسئولیت‌های خود را به درستی انجام دهد، روابط اجتماعی مستحکم‌تر شده، اعتماد و احترام متقابل تقویت می‌شود و بی‌نظمی و ناهنجاری‌ها کاهش می‌یابد. این رفتار مسئولانه موجب ارتقای همکاری‌های اجتماعی و حرکت جامعه به سوی توسعه پایدار و زندگی با کیفیت‌تر خواهد شد.

۵) رن^۸

کنفوسیوس بر این اعتقاد بود که از میان تمامی فضایل اخلاقی، مهم‌ترین و بنیادی‌ترین آن‌ها فضیلت خیرخواهی است، که از آن با عنوان ((رن)) یاد می‌شود. کنفوسیوس این فضیلت را بنیان رفتار انسانی می‌دانست و بر این باور بود که همواره باید در مرکز زندگی هر فرد قرار گیرد.

حتی سعادت که به مثابه مفهومی بنیادین در حوزه اخلاق در نظر گرفته می‌شود، ریشه در فضیلت محوری اندیشه کنفوسیوس، یعنی ((رن)) دارد، فضیلتی که دربرگیرنده‌ی مفاهیمی چون نیکی و خیرخواهی است. او تأکید داشت که خیرخواهی و انسان‌دوستی باید از نیتی خالص و قلبی سرچشمه

⁸.Ren

بگیرد و هرگز وسیله‌ای برای کسب منافع شخصی نباشد. در دیدگاه او، ((اگر نوع دوستی با هدف جلب منافع شخصی انجام شود، دیگر نمی‌تواند به عنوان عملی پرهیزگارانه تلقی شود، بلکه به ابزاری برای سودجویی تبدیل خواهد شد)) (یولان، ۱۳۹۰، ص. ۵۶).

کنفوسیوس معتقد بود که اگر انسان‌ها در تعامل با یکدیگر، نیتی خالص و محبتی بی‌چشم‌داشت داشته باشند، این نوع از نوع دوستی به شکل‌گیری اعتماد متقابل و همبستگی میان افراد منجر خواهد شد. هنگامی که اعضای جامعه بدون انتظار پاداش و صرفاً با هدف تحقق خیر عمومی دست به اعمال خیرخواهانه بزنند، مجموعه‌ای از روابط مثبت پدید می‌آید که تمامی افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد. این پیوندها موجب تقویت حس همدلی و درک متقابل شده و جامعه را به سمت هماهنگی و اتحاد سوق می‌دهد، جایی که در آن انسجام و وحدتی پایدار میان اعضا حاکم است.

۶) حکومت

در اندیشه کنفوسیوس، زندگی فردی و سیاست به طور جدایی‌ناپذیری در هم تنیده‌اند و سعادت فردی و حکومتی وابسته به یکدیگرند. از نظر او، اگر حاکمان و شاهزادگان بر پایه اصول اخلاقی پرورش یابند و براساس فضیلت حکومت کنند، جامعه نیز به تدریج اصلاح شده و در مسیر دستیابی به آرمان شهر گام خواهد برداشت (Walshe, 1981, p.16). در اندیشه کنفوسیوس، حکومت خیرخواهانه را می‌توان به طور خلاصه این‌گونه توصیف کرد: ((حکومت باید بر پایه فضیلت بنا شود و در جهت رفاه مردم گام بردارد، همان‌گونه که والدین با محبت از فرزندان خود مراقبت می‌کنند. حکومت مطلوب، حکومتی نیست که صرفاً ملت را قدرتمند، ثروتمند و برتر در عرصه نظامی سازد یا سایر ملت‌ها را تحت سلطه خود درآورد.

همچنین، حکومتی که تنها به دلیل کارآمدی، موجب ترس و اطاعت مردم شود، حکومتی شایسته و مطلوب نخواهد بود)) (Shihlien, 1932, p.105). کنفوسیوس به شدت از سودجویی دولتی انتقاد می‌کرد و تأکید داشت که حکومت باید همواره تلاش کند تا رضایت مردم را جلب کند. رابطه میان حاکم و مردم باید مبتنی بر محبت متقابل باشد؛ زمانی که حاکم مردم را دوست داشته باشد، مردم نیز به او محبت خواهند ورزید (Ibid: 115).

کنفوسیوس اعتقاد داشت که رفتار سران ایالت‌ها و کلیه ماموران دولت باید نمونه‌الواترین نوع رفتار باشد (کریل، ۱۳۹۶، ص ۱۰۶). در آیین کنفوسیوس، شهریار قدرت خود را نه از آسمان، بلکه از

دانش، آگاهی و خردمندی‌اش می‌گیرد (Douglas, 1889, P. 134). یک حاکم خیرخواه، با فضیلت و خردمند، همانند معشوقی زیبا، پاک و وفادار مورد محبت و احترام قرار خواهد گرفت (Shihlien, 1932, p. 115).

در نهایت، نتیجه‌ی این اندیشه‌ها به تحقق بالاترین سطح انسجام اجتماعی خواهد انجامید، به‌طوری که تمامی اعضای جامعه قادر خواهند بود در فضایی همگرا و همدل به رشد و توسعه فردی خود دست یابند. در چنین جامعه‌ای، فرصت‌ها و امکانات به‌طور برابر برای شکوفایی و پیشرفت هر فرد فراهم می‌شود و هیچ‌گونه مانعی برای طی مسیر تعالی و ارتقاء شخصی وجود نخواهد داشت.

۷) مینگ

اصول کنفوسیوس عمدتاً با هدف بهبود زندگی دنیوی انسان‌ها تدوین شده است. آن‌ها نه تنها به ساماندهی زندگی فردی و اجتماعی پرداخته‌اند، بلکه به دنبال ترسیم مسیریابی برای دستیابی به یک زندگی متعادل و اخلاقی هستند. خود کنفوسیوس نیز به این نکته اذعان داشته که آموزه‌های او بیشتر به زندگی مادی و دنیوی مربوط است. زمانی که یکی از شاگردانش از او در مورد خدمت به خدایان و ارواح مردگان سوال کرد، او پاسخ داد: ((وقتی نمی‌توانید به انسان خدمت کنید، چگونه می‌توانید به ارواح خدمت کنید؟)) و یا وقتی درباره مرگ پرسیده شد، فرمود: ((وقتی حتی زندگی را درک نمی‌کنید، چگونه می‌توانید مرگ را درک کنید؟)) (منتخبات، کتاب ۱۱، بخش ۱۲). با این حال، نمی‌توان گفت که کنفوسیوس به امور فراتر از این دنیا نپرداخته است. او به اصل ((مینگ)) اشاره می‌کند که معنای آن مشیت الهی یا خواست الهی است. این مفهوم نشان‌دهنده توجه او به ابعاد معنوی و مفاهیمی است که فراتر از زندگی مادی قرار دارند. همچنین، در اصل مینگ اشاره می‌شود که اقدامات باید فارغ از نتیجه یا پاداش انجام شود؛ به عبارت دیگر، ارزش کار در خود عمل نهفته است، نه در نتیجه آن (یولان، ۱۳۹۰، ص. ۶۱). زندگی خود کنفوسیوس نیز نمونه‌ای از این آموزه‌ها است. او در دوران پرآشوب اجتماعی و سیاسی، با تمام وجود برای اصلاح جهان تلاش کرد و هرچند موفق نشد، اما هرگز نومید نشد و به تلاش خود ادامه داد (یولان، ۱۳۹۰، ص. ۶۰). او در این باره گفته: ((اگر طریقه حکم‌فرما شود، کار سرنوشت است و نیز کار سرنوشت است اگر طریقه از حیّز انتفاع بیفتد)) (منتخبات، کتاب ۱۴، بخش ۳۷).

در دوران کنفوسیوس، مردم چین به مشیت آسمانی اعتقاد داشتند، که در نظر آنان نوعی دستور اخلاقی بود و رفاه عمومی مردم را در چارچوب مشیت آسمان می‌دیدند (استیونسن، ۱۴۰۱، ص. ۴۷). برای کنفوسیوس، کمال مطلق در پرورش اخلاقیات متعالی است که منشأ آسمانی دارند (ستیونسن، ۱۴۰۱، ص. ۴۷).

اعتقاد به مشیت الهی به انسان آرامش می‌بخشد و از نگرانی‌ها و اضطراب‌ها می‌کاهد، زیرا می‌داند که نتیجه هر عمل، بخشی از یک طرح بزرگ‌تر و معنوی است. این باور به فرد کمک می‌کند تا از لحظات زندگی لذت ببرد و به خوشبختی درونی دست یابد، چرا که می‌داند تلاش‌هایش، چه موفق و چه ناموفق، همه در چارچوب یک طرح معنوی قرار دارند. چنان که کنفوسیوس گفت: ((انسان فرهیخته آسوده خیال و انسان کوچک پر از نگرانی است)) (منتخبات، کتاب هفتم، بخش ۳۷). این دیدگاه می‌تواند تأثیرات مثبتی بر انسجام اجتماعی داشته باشد. زمانی که هر فردی (حاکم یا رعیت) تصمیم می‌گیرد اعمال خود را در چارچوب اخلاقی و بدون توجه به نتیجه انجام دهد، رقابت‌های ناسالم و نزاع‌های بی‌مورد کاهش می‌یابد و فضای همکاری و همیاری گسترش می‌یابد. این همکاری، نه تنها تنش‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد، بلکه به ایجاد جامعه‌ای متعادل و همبسته کمک می‌کند.

پیتر برگر^۹ و انسجام اجتماعی

از دستاوردهای مهم برگر پیوند میان الهیات و جامعه‌شناسی است؛ پیوندی که به درک دقیق‌تر تحولات اجتماعی جوامعی که دین نقشی پررنگ در آن‌ها دارد، کمک می‌کند. برگر معتقد است که بدون توجه به این پیوند، تحلیل‌های اجتماعی فاقد دقت و واقع‌نگری لازم خواهند بود (برگر، مقدمه مترجم، ۱۴۰۱، ص ۱۲). او خود را به‌عنوان یک صاحب‌نظر در هر دو حوزه جامعه‌شناسی و الهیات می‌داند و این دو قلمرو را به‌عنوان ابعاد اساسی در فعالیت‌های خود می‌پذیرد.

^۹ . پیتر لودویک برگر، جامعه‌شناس و الهی‌دان برجسته، در سال ۱۹۲۹ در وین به دنیا آمد. وی دکترای خود را در سال ۱۹۵۴ از دانشکده پژوهش‌های اجتماعی نیویورک گرفت و سپس در دانشگاه‌های مختلف از جمله کارولینای شمالی، هارتفورد، راتگرز و بوستون به تدریس پرداخت. برگر همچنین دکترای افتخاری از دانشگاه‌های ژنو و مونیخ دریافت کرده است (برگر، مقدمه مترجم، ۱۳۹۳، ص ۷).

برگر خود را به‌عنوان ((شهروند دوگانه)) این دو عرصه معرفی می‌کند، به‌طوری که هویت فردی او از یک‌سو از الهیات و از سوی دیگر از جامعه‌شناسی تعریف می‌شود. از دیدگاه برگر، پیوند میان الهیات و جامعه‌شناسی نه‌تنها ممکن بلکه ضروری است. این پیوند به او این امکان را می‌دهد که مسائل پیچیده انسانی را از دیدگاه‌های جامع‌تری درک کند. برگر این دوگانگی را نه به‌عنوان تضادی غیرقابل حل، بلکه به‌عنوان مکملی سازنده می‌بیند که به‌ویژه در تحلیل‌های اجتماعی به درک بهتر و دقیق‌تر مسائل کمک می‌کند. برگر همچون دیگر جامعه‌شناسان، دغدغه دستیابی به جامعه‌ای منسجم و یکپارچه را داشته است. از این‌رو، دیدگاه‌هایی را در این زمینه مطرح کرده که در ادامه به بررسی آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۱) جامعه و انسان

بر اساس دیدگاه برگر، هر جامعه انسانی را می‌توان به‌مثابه طرحی نمادین از یک جهان اجتماعی برساخته دانست (برگر، ۱۴۰۱، ص ۲۹). از منظر او، جامعه پدیده‌ای دیالکتیکی است؛ زیرا هم‌زمان هم زاییده کنش انسانی است و هم بر کنشگران خود تأثیر می‌گذارد. جامعه پیش از آنکه فرد یا به عرصه وجود نهد، حضور دارد و پس از مرگ او نیز به بقای خود ادامه می‌دهد. به بیان دیگر، انسان و جامعه در تعامل متقابل و پیوسته‌ای قرار دارند که در آن، فرد تنها در بستر جامعه می‌تواند به هویت انسانی دست یابد، معنا خلق کند و نظم اجتماعی را بازتولید نماید (برگر، ۱۴۰۱، ص ۳۰). در این چارچوب، برگر سه مرحله اساسی را در روند رابطه دیالکتیکی میان فرد و جامعه شناسایی می‌کند: برونی‌سازی، عینی‌سازی و درونی‌سازی.

مرحله نخست، یعنی برونی‌سازی، به فرآیندی اشاره دارد که در آن، انسان اندیشه‌ها و فعالیت‌هایش را به عرصه واقعیت خارجی می‌کشد، چه در قالب کنش‌های فیزیکی و چه در قالب کنش‌های ذهنی (برگر، ۱۳۹۷، ص ۳۴).

در مرحله عینی‌سازی، این فرآورده‌های انسانی به صورت ساختارها و نهادهایی مستقل و بیرونی درمی‌آیند که برای خود واقعیتی فراتر از تولیدکنندگانشان پیدا می‌کنند. در نهایت، درونی‌سازی به مرحله‌ای گفته می‌شود که در آن، انسان دوباره این ساختارهای عینی را درونی می‌سازد و آن‌ها را به بخشی از نظام معنایی و ذهنی خود تبدیل می‌کند (برگر، ۱۳۹۷، ص ۳۴).

در نگاه برگر، همین فرایند دیالکتیکی است که بنیان انسجام اجتماعی را شکل می‌دهد؛ چرا که از یک سو جامعه را محصول مشترک کنشگران می‌داند، و از سوی دیگر، نشان می‌دهد چگونه همین جامعه می‌تواند برای افراد هویت‌ساز و معناآفرین باشد (برگر، ۱۴۰۱، ص ۳۱).

برگر با ترسیم سازوکارهای دیالکتیکی بین فرد و جامعه، می‌کوشد نشان دهد که چگونه انسجام اجتماعی نه پدیده‌ای تحمیلی، بلکه حاصل فرایندهای متقابل و مستمر میان انسان‌ها و ساختارهای اجتماعی است. از این منظر، هدف اصلی طرح این نظریه‌ها، فراهم ساختن زمینه‌ای برای درک بهتر انسجام اجتماعی و چگونگی تکوین و تداوم آن در بستر جامعه انسانی است.

۲) بر ساخت جهانی انسانی

انسان هوشمند، جایگاهی خاص در میان موجودات زنده دارد و این ویژگی در نحوه‌ی ارتباط او با بدن و جهان پیرامونش نمایان می‌شود. برخلاف سایر پستانداران برتر که با سازمان زیستی نسبتاً کامل تری متولد می‌شوند، انسان در زمان تولد موجودی ناتمام است و رشد بنیادین او پس از تولد و در تعامل با محیط فیزیکی و انسانی شکل می‌گیرد (برگر، ۱۳۹۷، ص ۳۵). دیگر گونه‌های حیوانی در جهانی زیستی از پیش آماده و متناسب با ویژگی‌هایشان متولد می‌شوند؛ اما انسان در جهانی بدون ساختار وارد می‌شود که باید خود آن را بسازد و سامان دهد (برگر، ۱۴۰۱، ص ۳۳). او به‌طور مداوم در تلاش برای برقراری رابطه‌ای تازه با جهان است و در این فرایند، هویتی سیال و ناپایدار دارد که تنها از راه کنش و بیان خود در جهان قابل تثبیت است (برگر، ۱۴۰۱، ص ۳۶). در این مسیر، انسان جهانی را می‌سازد تا در آن خود را جای دهد؛ اما همین ساختن، هستی او را نیز شکل می‌دهد. او که از ساختارهای زیستی برای زیستن محروم است، فرهنگ را می‌سازد تا ساختارهای پایدار زندگی را بیافریند و در آن استمرار یابد (برگر، ۱۳۹۷، ص ۳۶-۳۷).

از آن‌جا که زندگی انسانی بدون اجتماع امکان‌پذیر نیست، انسان همواره در کنش جمعی و همکاری به ساختن ابزارها، زبان‌ها، ارزش‌ها و نهادهای اجتماعی می‌پردازد (برگر، ۱۳۹۷، ص ۳۸). جهان انسانی، از راه گفت‌وگو با ((دیگران معنادار)) مانند والدین، آموزگاران و همسالان در آگاهی فرد بر ساخته می‌شود و با استمرار همین ارتباطها پایدار می‌ماند. در صورت قطع این پیوندها یا ترک محیط اجتماعی، جهان فردی دچار تزلزل می‌شود و مشروعیت ذهنی خود را از دست می‌دهد (برگر، ۱۴۰۱، ص ۴۹). در نتیجه، همه جهان‌هایی که به‌صورت اجتماعی بر ساخته شده‌اند، ذاتاً بی‌ثبات و

آسیب‌پذیرند و همواره در معرض تهدید منافع فردی و محدودیت‌های شناختی انسان قرار دارند؛ اما با این حال، همین فرایند برساخت اجتماعی جهان است که امکان شکل‌گیری انسجام اجتماعی را نیز فراهم می‌سازد.

برگر نشان می‌دهد که انسان، با همکاری دیگران و از راه گفت‌وگو، جهانی معنادار پدید می‌آورد که در آن معنا، نظم و ثباتی نسبی ایجاد می‌شود. این نظم اجتماعی، گرچه همواره در معرض تزلزل است، اما از طریق بازتولید مستمر ارزش‌ها، نهادها و تعاملات انسانی، به انسجامی پویا و قابل‌تداوم منجر می‌شود.

۳) کنترل اجتماعی

لاک^{۱۰} معتقد است جامعه سیاسی از قدرتی برخوردار است که به واسطه آن می‌تواند افراد متخلف را شناسایی کرده و مجازات کند؛ این قدرت قانون‌گذاری در خدمت حفظ دارایی و امنیت همه اعضای جامعه به کار گرفته می‌شود (لاک، ۱۳۸۷، ص ۱۴۱). در همین راستا، برگر مفهوم کنترل اجتماعی را یکی از عناصر اساسی دوام جامعه در نظر می‌گیرد و تأکید می‌کند که هیچ جامعه‌ای بدون بهره‌گیری از ابزارهای کنترل نمی‌تواند پایدار بماند. حتی کوچک‌ترین گروه‌های انسانی نیز برای جلوگیری از فروپاشی ناگزیر به استفاده از شیوه‌هایی برای کنترل رفتار اعضا هستند (برگر، ۱۳۹۳، ص ۸۸).

از منظر برگر، ابزارهای کنترل اجتماعی نقشی کلیدی در جهت‌دهی به رفتارها و حفظ هماهنگی در تعاملات انسانی ایفا می‌کنند. این ابزارها، خواه رسمی و نهادی باشند یا غیررسمی و فرهنگی، به‌گونه‌ای عمل می‌کنند که زمینه‌ساز شکل‌گیری نظم اجتماعی و در نهایت تقویت انسجام در جامعه می‌شوند.

۴) دین و معنابخشی

دین را نمی‌توان پدیده‌ای تک‌ساحتی در نظر گرفت؛ بلکه آن را باید مجموعه‌ای چندبعدی تلقی کرد که به اقتضای ابعاد گوناگون خود، کارکردها و نقش‌های متنوعی در ساحت‌های مختلف زندگی فردی و حیات اجتماعی ایفا می‌کند (Smart, 1996, pp.10_11). از منظر برگر، نظم اجتماعی

¹⁰ . John Locke

پدیده‌های انسانی و حاصل فرآیند مستمر برونی‌سازی کنش‌های فردی است؛ نه زاینده‌های طبیعی یا نتیجه‌های از داده‌های زیستی و ژنتیکی.

در نگاه وی، جهان اجتماعی همواره در معرض تهدید بی‌نظمی، بی‌ثباتی و بی‌معنایی قرار دارد؛ تهدیدی که در صورت دوام می‌تواند به بحران‌های روانی و اجتماعی بینجامد، وضعیتی که دورکیم نیز آن را در تحلیل پدیده‌ی خودکشی به‌خوبی تبیین کرده است.

برگر برای مقابله با این وضعیت، مفهوم ((نوموس)) را مطرح می‌کند: نظم اجتماعی شده و معنادار که همچون سپری در برابر آشفتگی هستی‌شناختی عمل می‌کند و به زندگی معنا، ثبات و انسجام می‌بخشد.

به باور او، انسان به‌طور ذاتی نیازمند چارچوبی معنادار برای تفسیر واقعیت و مواجهه با هستی است. برگر تأکید دارد که نوموس، گرچه حاصل کنش و برساخت انسانی است، اما در ذهن بشر صورتی طبیعی، بدیهی و حتی فراتاریخی به خود می‌گیرد.

انسان‌ها اغلب نظم اجتماعی را، که خود در شکل‌گیری آن نقش داشته‌اند، نه به‌عنوان محصولی انسانی، بلکه همچون بخشی از سرشت طبیعی جهان و حقیقتی گریزناپذیر درک می‌کنند؛ نظمی که در نظر آن‌ها ماورایی، قدسی و تغییرناپذیر جلوه می‌نماید. این دین است که به این نظم برساخته، بُعدی قدسی و مطلق می‌بخشد و آن را در جایگاه حقیقتی پایدار و مشروع تثبیت می‌کند (همیلتون، ۱۳۸۹، ص ۲۷۲).

رادکلیف براون^{۱۱} (۱۹۵۲)، در امتداد اندیشه‌های دورکیم، بر این نکته تأکید می‌کند که کارکرد بنیادین دین، استقرار، تدوین، بازتأیید و تحکیم ارزش‌های اساسی حیات اجتماعی است. دین، با اعطای مشروعیت به سامان‌های اجتماعی و اخلاقی موجود، از جمله اشکال حکومتی، سلسله‌مراتب اجتماعی، قوانین و هنجارهای اخلاقی در فرآیند یکپارچه‌سازی جامعه، حفظ ثبات اجتماعی، تقویت کنترل اجتماعی و اجتماعی کردن افراد سهم بسزایی دارد. افزون بر این، دین ابزارهایی برای انطباق با بحران‌ها یا تعارضاتی فراهم می‌آورد که پایداری ساختار اجتماعی را به چالش می‌کشند و در

¹¹ . Alfred Reginald Radcliffe Brown

راستای تداوم و ابقای صورت‌های موجود سازمان اجتماعی عمل می‌کند- (Nanda, 1984: 687-702).

در این چارچوب، دین نزد برگر تنها یک نظام اعتقادی یا مجموعه‌ای از آیین‌ها نیست، بلکه نهادی اساسی و چندلایه است که با ارائه‌ی چارچوبی مقدس برای تفسیر موقعیت انسان در جهان، نقشی بنیادی در تثبیت نوموس و استقرار نظم معنادار ایفا می‌کند.

از دیدگاه برگر، دین یکی از کارآمدترین ابزارهای بشر برای مقابله با تهدیدات هستی‌شناختی چون بی‌نظمی، پوچی و بی‌معنایی است. دین، هم در سطح فردی به انسان معنا و آرامش درونی می‌بخشد، و هم در سطح اجتماعی با مشروعیت‌بخشی به ساختارهای جمعی، به استمرار و انسجام نظم اجتماعی یاری می‌رساند (کرمی‌پور، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۷). به بیان دیگر، نقش اجتماعی دین، پیش از هر چیز، در تأمین انسجام و همبستگی اجتماعی نمود می‌یابد. دین، همان‌گونه که از معنای آن مستفاد می‌شود، موجبات پیوستگی اعضای جامعه و تقویت الزامات اجتماعی را فراهم می‌آورد؛ عناصری که در جهت وحدت و یکپارچگی اجتماعی ایفای نقش می‌کنند (علمی، فتحی، ۱۴۰۳، ص. ۱۵۳).

برگر به‌ویژه بر کارکرد دین در پیوند زدن میان واقعیت‌های موقت و ناپایدار اجتماعی با حقیقتی غایی و مقدس تأکید می‌ورزد؛ پیوندی که به نظم اجتماعی چنان مشروعیت و معنایی می‌بخشد که آن را از حالت تصادفی و شکننده خارج ساخته و به ساختاری باثبات، موجه و قابل اتکا تبدیل می‌کند (برگر، ۱۳۹۷، ص. ۶۷).

نقش اصلی دین از منظر برگر، ارائه و تقویت آن چیزی است که او آن را ((ساختارهای موجه‌نمایی)) می‌نامد. این ساختارها با بازتولید معانی قدسی، پشتوانه‌ای هنجاری و معرفتی برای نظم اجتماعی فراهم می‌آورند.

زمانی که این ساختارهای موجه‌نمایی، تضعیف یا فروپاشیده شوند، مشروعیت و کارکرد دین نیز دچار بحران خواهد شد و در پی آن، انسجام و معنای اجتماعی نیز به‌سرعت آسیب خواهد دید (برگر، ۱۳۹۷، ص. ۲۷۴). در مجموع، دین در اندیشه‌ی برگر نهادی محوری برای تثبیت نظم اجتماعی و تحکیم انسجام جمعی است؛ نهادی که با مشروعیت‌بخشی به واقعیت‌های اجتماعی بر ساخته، آن‌ها را از سطحی انسانی و گذرا به سطحی مقدس، قابل اعتماد و پایدار ارتقا می‌دهد. بدین ترتیب، دین نه تنها در تبیین و توجیه نظم موجود، بلکه در حفظ و استمرار آن نقشی انکارناپذیر دارد.

مقایسه اندیشه های کنفوسیوس و برگر پیرامون انسجام اجتماعی

در این بخش، به تحلیل و مقایسه دقیق دیدگاه‌های کنفوسیوس و برگر خواهیم پرداخت. هدف اصلی این مقایسه، درک بهتر شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو متفکر برجسته است که هر یک به‌نحوی در پی ایجاد جامعه‌ای منسجم و پایدار بوده‌اند. با توجه به مباحث مطرح‌شده، می‌توان به‌وضوح شباهت‌ها و تفاوت‌های اساسی اندیشه‌های کنفوسیوس و برگر را در دو بُعد اجتماعی و دینی پیرامون دستیابی به جامعه‌ای متحد و منسجم تحلیل و بررسی کرد.

این مقایسه نه تنها درک بهتری از تفکرات هر یک از این اندیشمندان فراهم می‌آورد، بلکه نشان‌دهنده آن است که هر دو، با وجود تفاوت‌های بنیادین در زمان و مکان، بر اهمیت نظم و انسجام در جوامع انسانی تأکید کرده‌اند و سعی کرده‌اند راهکارهایی برای تحقق این هدف ارائه دهند. این تحلیل می‌تواند به ما کمک کند تا با درک چالش‌ها و مسائل معاصر، از آراء و تجربیات تاریخی نیز بهره‌مند شویم.

بعد اجتماعی (شباهت‌ها و تفاوت‌ها)

یکی از بزرگترین شباهت‌های کنفوسیوس و برگر، با وجود تفاوت‌های فرهنگی، زمانی و اجتماعی، هدف مشترک آنها در طرح نظریاتشان است: ایجاد جامعه‌ای منسجم و پایدار که اعضای آن بتوانند به ثبات و آسایش فردی و جمعی دست یابند.

هدف کنفوسیوس در مواجهه با مشکلات اجتماعی زمان خود، ایجاد جامعه‌ای متعادل بود (یولان، ۱۳۹۰، ص ۵۵). در همین راستا، برگر نیز ایده‌های خود را به‌عنوان ابزاری برای ایجاد انسجام اجتماعی می‌بیند و معتقد است که این انسجام در مواجهه با چالش‌های مدرنیته با مشکلاتی روبه‌رو شده است.

شباهت دیگری که میان اندیشه‌های این دو متفکر به‌وضوح مشهود است، توجه خاص به زندگی اجتماعی است. در اندیشه کنفوسیوس، اولین قدم در تربیت فرد، آموزش است. او می‌خواست شاگردان خود را به‌گونه‌ای تربیت کند که ((جامع الاطراف)) باشند که هم به درد دولت بخورند و هم به درد جامعه (یولان، ۱۳۹۰، ص ۵۴).

به عبارت دیگر، کنفوسیوس اعتقاد داشت که رشد و تکامل فردی زمانی به کمال می‌رسد که در مسیر خدمت به جامعه قرار گیرد. این نگاه نشان‌دهنده اهمیت جامعه در اندیشه کنفوسیوس است. به‌طور مشابه، برگر انسان را موجودی اجتماعی می‌داند (برگر، ۱۴۰۱، ص ۳۶) و معتقد است که انسان از بدو تولد تا پایان زندگی، در بستر جامعه رشد می‌کند. از دیدگاه برگر، انسان نه تنها به‌خاطر نیازهای فیزیکی، بلکه به‌خاطر نیازهای روانی و هویتی نیز به زندگی اجتماعی وابسته است. او تأکید می‌کند که هویت و شخصیت انسان در جریان تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد و بدون حضور در جامعه، فرد نمی‌تواند به هویت واقعی خود دست یابد.

در مجموع، در اندیشه هر دو متفکر، جامعه به‌عنوان عنصری جدایی‌ناپذیر از وجود انسان مطرح می‌شود. هر یک از این اندیشمندان بر اهمیت تعامل سازنده و مسئولانه با جامعه تأکید دارند و معتقدند که فرد و جامعه به‌شدت به یکدیگر وابسته‌اند.

بر اساس این دیدگاه‌ها، انسان‌ها باید به‌طور مداوم تلاش کنند تا نقش مثبتی در جامعه ایفا کنند و به رشد و بهبود همیشگی خود و دیگران کمک کنند. این تعامل مثبت و مسئولانه نه تنها به توسعه و پیشرفت فرد کمک می‌کند، بلکه به بهبود کلی جامعه نیز منجر می‌شود. با این حال، این دو متفکر در ارائه نظریات خود در مورد جامعه تفاوت‌های قابل‌توجهی دارند که در ادامه به بررسی برخی از آنها خواهیم پرداخت. یکی از تفاوت‌های برجسته این است که کنفوسیوس نگرشی آرمان‌گرایانه در فرآیند ایجاد یک جامعه منسجم دارد. او بر این باور است که جامعه باید بر پایه ارزش‌های اخلاقی و فضیلت‌های فردی بنا شود و بر این اساس، بخش عمده‌ای از تأکید او بر تربیت افراد با فضیلت و اخلاق‌مدار است. از دیدگاه کنفوسیوس، اگر حاکمان و افراد جامعه فضایل اخلاقی داشته باشند، نیازی به سازوکارهای نظارتی رسمی برای حفظ نظم نخواهد بود. (Shihlien, 1932, p.11). این نگرش آرمان‌گرایانه در برخی موارد به ضعف تبدیل می‌شود، چرا که به نقش مهم نهادهای قانونی و سازوکارهای نظارتی کمتر توجه می‌شود. در مقابل، برگر، به‌عنوان یک جامعه‌شناس واقع‌گرا، نظریات خود را با تأکید بر ضرورت نهادهای نظارتی و کنترل اجتماعی مطرح می‌کند. او معتقد است که جامعه تنها زمانی می‌تواند به انسجام برسد که نهادهای قانونی و ساختارهای اجتماعی به‌درستی سازمان‌دهی شوند و نقش نظارتی خود را ایفا کنند.

برگر تأکید دارد که هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند بدون اعمال کنترل‌های اجتماعی پایدار بماند و این کنترل‌ها برای جلوگیری از بی‌نظمی و حفظ امنیت ضروری هستند (برگر، ۱۳۹۳، ص ۸۸). بنابراین، در حالی که کنفوسیوس به تربیت اخلاقی و فضیلت‌گرایی فردی تأکید دارد، برگر بر اهمیت ساختارهای اجتماعی و قوانین رسمی به‌عنوان ابزارهای ضروری برای ایجاد نظم و انسجام اجتماعی تأکید می‌کند.

بعد دینی (شباهت‌ها و تفاوت‌ها)

در زمینه دینی، برخی مورخان معتقدند که آیین کنفوسیوس دین نیست و نظام اخلاقی و ارزش‌های کنفوسیوسی را بیشتر به‌عنوان شکلی از انسان‌گرایی چینی می‌بینند (دورتی و هوبلر، ۱۳۹۸، ص ۲۱).

در آیین کنفوسیوس، هیچ‌گونه کشیش یا روحانی وجود ندارد و پیروان آن نیازی به اعتقاد به یک باور خاص یا انجام مراسم دینی ندارند.

در مقابل، گروهی از متفکران معتقدند که نمی‌توان آموزه‌های دینی کنفوسیوس را نادیده گرفت (Yao, 2000, pp. 37-41); پس آنرا یک دین تمام‌عیار در نظر می‌گیرند (Sun, 2013, pp. 1-5). کنفوسیوس در آثار خود به مفاهیمی مانند مشیت آسمان ((مینگ)) اشاره می‌کند و معتقد است که انسان باید با توجه به اصول اخلاقی عمل کند، اما نتایج کارها را باید به مشیت الهی واگذار کرد (یولان، ۱۳۹۰، ص ۶۰). این واگذاری نتیجه به یک امر مقدس، به فرد آرامش خاطر می‌دهد و او را از نگرانی‌ها و ترس‌های ناشی از شکست یا پیروزی‌های رهایی می‌بخشد.

در مقابل، برگر به وضوح دین را به‌عنوان ابزاری مؤثر در معنابخشی به زندگی انسان می‌داند. برگر معتقد است که دین نقش بسیار مهمی در ارائه معنا به واقعیت‌های مختلف زندگی دارد و به‌ویژه در مواجهه با نابرابری‌ها و مشکلات اجتماعی، دین می‌تواند به پیشگیری از بی‌نظمی و ایجاد احساس همبستگی در جامعه کمک کند. در نهایت، تفاوت‌های اصلی میان اندیشه‌های کنفوسیوس و برگر در حوزه دین و معنابخشی به زندگی به این صورت است که کنفوسیوس بیشتر بر اصول اخلاقی و اجتماعی تأکید دارد، در حالی که برگر دین را به‌عنوان عنصر کلیدی در شکل‌دهی به نظم و معنا در زندگی انسان معرفی می‌کند.

نقد و بررسی

فارغ از بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه‌های کنفوسیوس و برگر، اکنون قصد داریم به نقد و بررسی نقاط ضعف و چالش‌های موجود در اندیشه‌های این دو متفکر بپردازیم تا ضمن شناخت دقیق‌تر، بتوانیم دامنه کاربرد و محدودیت‌های نظریات آنان را بهتر درک کنیم.

۱. نقد اندیشه‌های کنفوسیوس

۱.۱ تبعیض جنسینی

یکی از مهم‌ترین نقدهایی که به مکتب کنفوسیوس وارد است، دیدگاه محدود و تبعیض‌آمیز وی نسبت به زنان است. کنفوسیوس در بسیاری از سخنان خود زنان را موجوداتی سرکش و متمرد معرفی می‌کند (استیونسن و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۱). در نظام فکری او، زنان عمدتاً از مشارکت در تصمیم‌گیری‌های کلان و موقعیت‌های اجتماعی کلیدی محروم‌اند و نقش آنها در جامعه محدود و حاشیه‌ای است. چنین نگرشی به‌خصوص در جهان امروز که برابری جنسیتی و مشارکت فعال زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌عنوان یک ارزش بنیادین پذیرفته شده، با انتقادات جدی روبروست. مدافعان حقوق زن بر این باورند که برای استفاده مؤثر از اندیشه‌های کنفوسیوس در جوامع مدرن، لازم است دیدگاه‌های جنسیتی وی بازنگری و اصلاح شود تا بتوان فضایی برابر و عادلانه‌تر برای همه افراد، فارغ از جنسیت، فراهم ساخت.

۲-۱. ساده‌انگاری در اعتماد به مقام حاکم

یکی دیگر از نقدهای جدی به اندیشه‌های کنفوسیوس، ساده‌انگاری او در اعتماد بی‌حد و حصر به مقام حاکم است. کنفوسیوس بر این باور است که اگر حاکم به اصول اخلاقی پایبند باشد، می‌تواند جامعه‌ای مطلوب و ایده‌آل را ایجاد کند. این نگرش بر پایه اعتماد به نیکی و صداقت حاکم بنا شده است و به‌طور کلی بر جنبه‌های اخلاقی و انسانی حاکم تأکید می‌کند (Ames & Rosemont, 1998, pp. 15-17). منتقدان به این اندیشه، معتقدند که چنین نگاهی می‌تواند به نتایج نگران‌کننده‌ای منجر شود. ساده‌انگاری در این رویکرد به این معناست که کنفوسیوس ممکن است نادیده بگیرد که همه حاکمان به‌طور ذاتی اخلاقی نیستند و ممکن است برخی از آنان از قدرت خود سوءاستفاده کنند. در نتیجه، این انتظار که حاکم با پایبندی به اصول اخلاقی می‌تواند یک جامعه مطلوب را بسازد، می‌تواند به استبداد و دیکتاتوری منجر شود (Bell).

(2008, pp. 56–59) به عبارت دیگر، این نگرش می‌تواند باعث شود که جامعه تحت سلطه یک حاکم مطلق‌العنان قرار گیرد که به جای توجه به خواسته‌ها و نیازهای مردم، تنها بر پایه اصول اخلاقی خود عمل کند. این نوع تفکر نه تنها آرمان‌گرایانه به نظر می‌رسد، بلکه در شرایط واقعی می‌تواند موجب بروز خطرانی شود که آزادی و حقوق مردم را تهدید کند. به همین دلیل، نیاز به یک رویکرد واقع‌بینانه‌تر و چندبعدی در تحلیل نقش حاکم و حکومت وجود دارد.

۳-۱. محافظه کاری کنفوسیوس

نقد دیگری که می‌توان به اندیشه‌های کنفوسیوس وارد کرد، گرایش محافظه‌کارانه این مکتب فکری است. کنفوسیوس‌گرایی به عنوان یک جریان سنت‌گرا، عمدتاً راه‌حل مسائل اجتماعی را در بازگشت به گذشته و احیای ارزش‌ها و اصول کهن جستجو می‌کند (استیونسن، ۱۳۹۴، ص ۷۰). این رویکرد می‌تواند به شکل‌گیری این تصور منجر شود که خلاقیت و نوآوری در زمان حال سرکوب می‌شود؛ چراکه تأکید اساسی این مکتب بر حفظ سنت‌ها و الگوهای رفتاری گذشته است و نه پذیرش دگرگونی و تحول. اوج نمود این انتقاد را می‌توان در دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰، یعنی دوران انقلاب فرهنگی چین مشاهده کرد. در این دوره، اندیشه‌های کنفوسیوسی از سوی بسیاری از مردم و نخبگان چین به شدت مورد حمله قرار گرفت، زیرا این آموزه‌ها را مانعی در مسیر پیشرفت، نوسازی و تغییرات بنیادین اجتماعی می‌دانستند (همان، ص ۷۰). آنان بر این باور بودند که کنفوسیوس‌گرایی نه تنها با خلاقیت زمانه ناسازگار است، بلکه در برابر نوآوری‌های اساسی نیز مقاومت می‌ورزد. در نتیجه، این فلسفه در آن دوره تاریخی به نمادی از تفکر ایستا و واپس‌گرایانه بدل شد و فضای فکری جامعه به‌طور گسترده‌تری به سوی طرد ارزش‌های سنتی و جایگزینی آن‌ها با نظام‌های جدید سوق داده شد.

۲. نقد اندیشه‌های پیتر برگر

۱-۲. دین در چارچوب پلورالیسم

یکی از نقدهای مهم بر دیدگاه برگر، به تحلیل او از دین در چارچوب نظریه پلورالیسم بازمی‌گردد. برگر معتقد است که در جوامع مدرن، دین دیگر جایگاه انحصاری خود را از دست داده و وارد فضای رقابتی‌ای شبیه بازار شده است؛ جایی که ادیان مختلف برای جذب پیروان با یکدیگر رقابت می‌کنند

(Berger, 1999, p. 2). این نگاه، اگرچه برخی واقعیت‌های دنیای مدرن را بازتاب می‌دهد، اما دین را به‌طور تقلیل‌گرایانه به سطح یک کالا در بازار باورها فرو می‌کاهد. چنین رویکردی جنبه‌های عمیق معنوی، فرهنگی و وجودی دین را نادیده می‌گیرد. دین نه‌تنها در معنابخشی به زندگی و شکل‌گیری هویت فردی و جمعی نقش دارد، بلکه در پاسخ به نیازهای درونی و احساسی انسان نیز جایگاهی محوری دارد. از این‌رو، تحلیل برگر هرچند در تبیین برخی ابعاد تحولات دینی مفید است، اما به‌تنهایی نمی‌تواند پیچیدگی و عمق پدیده دین را در جهان مدرن بازتاب دهد.

۲-۲. بی‌توجهی به جوامع غیرغربی

یکی از نقدهایی که به‌صورت شخصی بر دیدگاه‌های برگر وارد می‌دانم، محدود بودن افق نظری او به تجربه‌ی جوامع غربی است. به‌نظر می‌رسد که تحلیل‌های برگر عمدتاً بر مبنای تحولات دینی و اجتماعی در کشورهای اروپایی و آمریکایی شکل گرفته‌اند و همین امر موجب شده که نظریات او درباره دین و سکولاریسم نتوانند واقعیت‌های جوامع غیرغربی را به‌درستی بازتاب دهند. در بسیاری از مناطق جهان مانند خاورمیانه، جنوب آسیا یا بخش‌هایی از آفریقا، دین هنوز نیروی تعیین‌کننده در سیاست، فرهنگ و زندگی اجتماعی است و به‌سختی می‌توان آن را به حوزه خصوصی یا فردی محدود کرد. این در حالی است که برگر با تکیه بر تجربه‌ی غربی، اغلب از تضعیف جایگاه دین در عرصه عمومی سخن می‌گوید؛ نگاهی که نمی‌تواند پیچیدگی و تنوع نقش دین در جوامع غیرغربی را درک کند؛ این غفلت نظری باعث می‌شود چارچوب فکری برگر در تحلیل دین، به‌ویژه در عصر جهانی شدن و تنوع فرهنگی امروز، دچار کاستی شود و قدرت تبیینی خود را در خارج از بستر غربی از دست بدهد. به‌عبارت دیگر، جهانی که برگر توصیف می‌کند، بیشتر بازتاب‌دهنده تجربه غرب است تا تصویری جامع از وضعیت دین در دنیای معاصر.

نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی و دقیق اندیشه‌های کنفوسیوس و پیتر برگر نشان می‌دهد که علی‌رغم تفاوت‌های زمانی، مکانی و فرهنگی بنیادین، این دو متفکر در فهم و تحلیل انسجام اجتماعی نقاط اشتراک قابل توجهی دارند. هرچند کنفوسیوس در چارچوب سنت فلسفی و فرهنگی شرق آسیا و برگر در متن تحولات مدرن و جامعه‌شناسی غربی می‌اندیشیده است، اما هر دو بر نقش کلیدی ساختارهای اجتماعی و نهادها، به‌ویژه نهادهای اخلاقی و دینی، در ایجاد و حفظ انسجام اجتماعی تأکید

ورزیده‌اند. این همگرایی نظری، نشان‌دهنده اهمیت بنیادی نهادها و ارزش‌های مشترک در پیوند و همبستگی جوامع انسانی است. با این حال، تفاوت‌های روش‌شناختی و رویکردی میان این دو متفکر قابل تأمل است. کنفوسیوس با تمرکز بر فضایل اخلاقی فردی و تعاملات متقابل درون فردی، انسجام اجتماعی را فرایندی درونی و اخلاق‌محور می‌داند که از طریق نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی و تربیت فردی در قالب روابط اجتماعی تحقق می‌یابد. در مقابل، برگر انسجام اجتماعی را عمدتاً محصول ساختارها و نهادهای بیرونی، به‌ویژه نهاد دین، می‌شناسد که معنا و مشروعیت را به نظم اجتماعی می‌بخشد و پایدار می‌سازد. در واقع، تفاوت مهم میان این دو اندیشمند در نوع مواجهه آن‌ها با مسئله جامعه است؛ کنفوسیوس با رویکردی فلسفی و اخلاقی به جامعه می‌نگرد، در حالی که برگر با نگرشی جامعه‌شناختی و تفسیری، به تحلیل ساختارهای اجتماعی و معنابخشی آن‌ها می‌پردازد. این تمایز در رویکردها بر ضرورت دقت و توجه به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی متفاوت در فهم و به‌کارگیری نظریات اجتماعی تأکید می‌کند. ترکیب و تلفیق این دو دیدگاه می‌تواند چارچوبی نظری و عملی جامع و چندبعدی برای مواجهه با چالش‌های پیچیده اجتماعی معاصر فراهم آورد. در جهانی که بحران‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به تهدیدی جدی برای انسجام و همبستگی جمعی بدل شده‌اند، تلفیق رویکردهای اخلاقی کنفوسیوسی با تحلیل‌های نهادی و جامعه‌شناختی برگر، زمینه‌ساز طراحی راهکارهایی اثربخش و پایدار خواهد بود. این ادغام نظری، امکان ارائه استراتژی‌هایی مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی و در عین حال سازگار با تحولات ساختاری را برای تقویت سرمایه اجتماعی، پیوندهای جمعی و نهادینه‌سازی انسجام اجتماعی فراهم می‌کند. در نهایت، بهره‌گیری همزمان از آموزه‌های کنفوسیوس و برگر می‌تواند در جهت ساختن جوامعی منسجم‌تر، هماهنگ‌تر و پایدارتر، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند. این رویکرد به‌ویژه در عصر جهانی‌شدن و چندفرهنگی، که پیچیدگی‌ها و تضادهای اجتماعی را به سطحی گسترده‌تر ارتقا داده است، اهمیت فزاینده‌ای پیدا می‌کند. در این بستر، تلفیق خرد اخلاقی با فهم نهادی از انسجام اجتماعی، نه تنها به تحلیل و شناخت عمیق‌تر مشکلات اجتماعی کمک می‌کند، بلکه راه را برای تحقق جوامعی با بنیان‌های مستحکم‌تر و سرمایه اجتماعی قوی‌تر هموار می‌سازد که می‌توانند پاسخ‌گوی نیازهای انسانی و چالش‌های زمانه باشند. در نهایت، این رویکرد تلفیقی بهبود کیفیت زندگی انسانی و ارتقاء همزیستی مسالمت‌آمیز در جوامع متنوع را تسهیل خواهد کرد.

منابع

- استیونسن، لزی، دیوید ل. هابرم، رایت، پیتر متیو، ۱۳۹۴، *دوازده نظریه درباره طبیعت بشر* (ترجمه میثم محمد امینی)، نشر نو.
- اچ. جی. کریل، ۱۳۹۶، *کنفوسیوس و طریقه چینی* (ترجمه گیتی وزیری)، نشر سینا.
- برگر، پیتر، ۱۳۹۷، *سایان مقدس* (ترجمه ابوالفضل مرشدی)، نشر ثالث.
- برگر، پیتر، ۱۳۹۳، *دعوت به جامعه شناسی* (ترجمه رضا فاضل)، نشر ثالث.
- برگر، پیتر، لاکمن، توماس، ۱۳۸۷، *ساخت اجتماعی واقعیت* (ترجمه فریبرز مجیدی)، نشر علمی و فرهنگی.
- برگر، پیتر، ۱۴۰۱، *دین در آگاهی مدرن* (ترجمه امیر رضایی)، نشر قصیده سرا.
- دورتی، هولبر، توماس، ۱۳۹۸، *آیین کنفوسیوس* (ترجمه حجت اله جوانی)، نشر علم.
- صدیق، رحمت الله، ۱۳۸۹، *آسیب شناسی اجتماعی*، نشر سمت.
- طباطبایی، سید محمد، ۱۳۹۴، *روابط اجتماعی در اسلام*، (ترجمه محمد جواد حجتی کرمانی)، نشر بعثت.
- علمی، قربان، دستوری سدهی، احمد، ۱۴۰۳، *مفهوم سعادت در اندیشه کنفوسیوس*، نشریه آینه معرفت، شماره ۳.
- علمی، قربان، فتحی، معصومه، ۱۴۰۳، *کارکرد انسجام بخشی دین از دیدگاه علامه طباطبایی*، کاوشی در معرفت اجتماعی، دوره ۲، شماره سوم، صفحات ۱۴۲-۱۵۹.
- کنفوسیوس، ۱۴۰۲، *منتخبات کنفوسیوس* (ترجمه گیتی وزیری)، نشر سینا.
- کرمی پور، الله کرم، ۱۳۸۸، *پیتر برگر و جامعه شناسی دین*، نشریه هفت آسمان، شماره ۴۲.
- گیدنز، آنتونی، ۱۳۸۶، *جامعه شناسی* (ترجمه حسن چاوشیان)، نشر نی.
- لاک، جان، ۱۳۸۷، *رساله ای درباره حکومت*، (ترجمه حمید عضدانلو)، نشر نی.
- همیلتون، ملکم، ۱۳۸۹، *جامعه شناسی دین* (ترجمه محسن ثلاثی)، نشر ثالث.
- یولان، فانگ، ۱۳۹۰، *تاریخ فلسفه چین* (ترجمه فرید جواهر کلام)، نشر فرزاد روز.

References

- Ames, R. T., & Rosemont, H. (1998). *The Analects of Confucius: A philosophical translation*. New York: Ballantine Books.

- Berger, P. L. (1999). *The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Bell, D. A. (2008). *China's new Confucianism: Politics and everyday life in a changing society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Buckingham W. (2012) . *A Partical Guide to Happiness: Think Deeply and Flourish*. Icon Books.
- Confucius. (1998). *The Analects* (D. C. Lau, Trans.). London: Penguin Books. (Original work published ca. 500 B.C.E.)
- Douglas, Robert, (1889), *Confucianism And Taoism*, London and New York, Haskell.
- Ebrey, P. B. (2003). *The Cambridge Illustrated History of China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feng, J. (2013). *Confucian family ethics*. New York, NY: Routledge.
- Kaizuka , Shigeki, (2002), *Confucius, his life and thought*, translated By geoffery Bownas, Macmillan Company, New York.
- Nanda, Serena(1984), *Cultural Anthropology*, (4th ed), California:Company Belmont.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Shihlien Leonard ,Hsu, (1932), *The political philosophy of Confucianism*. New York E. P. Dutton & co.
- Smart, Ninian,(1996), *Dimensions of the Sacred: An Anatomy of the Worlds Beliefs*, Berkeley : University of California Press.
- Sun, A. (2013). *Confucianism as a World Religion: Contested Histories and Contemporary Realities*. Princeton University Press.
- Walshe, W. Gilbert, (1981), *Confucius, Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edited by james Hastings,vol.3, T and T clerk.
- Yao, X. (2003). *An introduction to Confucianism*. Cambridge: Cambridge University Press.